

XORIJIY MAMALAKTLARDA SOLIQ BAZASINI ANIQLASH METADOLOGIYASINING MAVJUD TARTIBLARI TARTIBLARI

Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna
TDIU “Soliqlar va soliqqa tortish” kafedrasida
PhD, katta o‘qituvchisi

Soliqqa tortish tizimida soliq solinadigan bazani aniqlashning jahon tajribasi turli mamlakatlarda turlicha olib boriladi. Chet mamlakatlarda soliq solinadigan baza qanday belgilanishini nazorat qiluvchi turli soliq tizimlari va qonunlari mavjud. Biroq, global miqyosda kuzatilishi mumkin bo‘lgan shunday umumiy yondashuvlar va amaliyotlar amal qiladiki, bu yondashuvlar daromadga qarab soliq solinadigan bazani aniqlash, mulk yoki aktivlardan kelib chiqqan holda soliq bazasini aniqlash, sotish narxi yoki qiymatiga asoslangan holda, korxonalar uchun ularning foydasiga va ayrim tovarlar, faoliyatlar yoki muayyan xizmatlar uchun aksiz solig‘ini qo‘llash xususiyatlari orqali uning bazasini aniqlash tartiblari, meros va hadya asosida soliq solinadigan bazani aniqlash tartiblarini asoslab beradigan meros solig‘i to‘g‘risidagi qonunlarga tayangan holda meros yoki sovg‘alarning qiymatini qanday baholash va imtiyoz yoki chegirmalardan qanday foydalanish tartiblarini ham ko‘rib chiqadi.

Yuqoridagilardan tushunish mumkinki, soliq solinadigan bazani aniqlashning eng rivojlangan tartiblari soliq tizimining murakkabligi, texnologik taraqqiyot darajasi va soliq ma‘muriyatchiligining samaradorligi kabi turli omillarga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, ba‘zi mamlakatlar ko‘pincha ilg‘or soliq tizimlari va tartiblari bilan tan olinadi. Bular 1-jadvalda batafsil keltirilgan.

Shuni ta‘kidlash kerakki, bu davlatlar soliq bazasi aniqlashning tartiblari eng rivojlangan mamlakatlarga misol bo‘lsada, dunyoning boshqa ko‘plab mamlakatlarida ham soliq solinadigan bazani aniqlashning yaxshi ishlab chiqilgan tartiblari mavjud. Qaysi mamlakatlarda soliq solinadigan bazani aniqlashning eng rivojlangan metodologiyasi mavjudligini aniqlash subyektivdir va turli omillarga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, shunday tan olingan mamlakatlar mavjudki, ular o‘zining ilg‘or soliq tizimi va soliq metodologiyasi bilan mashhurdir. Biroq, shuni ta‘kidlash kerakki, soliq tizimlari murakkab va doimiy rivojlanishda bo‘lishini hisobga olganda “eng rivojlangan” metodologiyani aniqlash individual nuqtayi nazar va mezonlarga qarab farq qiladi. Biroq, soliq bazasini aniqlash usullari turli mamlakatlarda va soliq tizimlarida juda xilma-xil bo‘lsada, dunyo bo‘ylab qo‘llaniladigan ba‘zi umumiy usullar 1-rasmda batafsil keltirilgan.

1-rasmda jahon soliq amaliyotida mavjud bo‘lgan soliq bazasini aniqlashning ba‘zi umumiy usullari keltirilgan bo‘lib, bu usullar global daromadga asoslangan usul, hududiy daromadga asoslangan, yashash joyiga asoslangan, manbaga asoslangan, gibridd yondashuvlar usuli, muayyan tarmoqlar uchun maxsus qoidalar, muayyan daromad turlari bo‘yicha maxsus qoidalar va soliq shartnomalariga asoslangan usullardan iborat.

Mamlakatlar doirasida soliq bazasini aniqlashning umumiy tartiblari¹²²

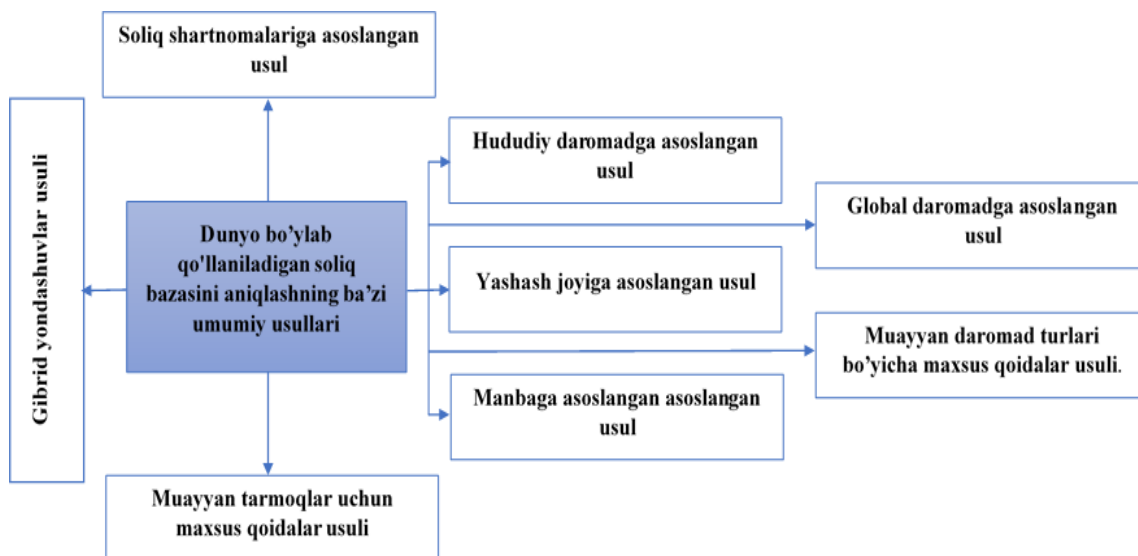
Davlatlar nomi	Bazani aniqlash tartiblari
Amerika Qo‘shma Shtatlari	Qo‘shma Shtatlar juda murakkab soliq tizimiga ega, ammo u soliq bazasini aniqlashning yaxshi ishlab chiqilgan tartiblariga asoslanadi. Bunda soliq qonunlarini belgilash va qo‘llash amaliyotini belgilash uchun Ichki daromad xizmati (IRS) mas‘ul bo‘lib, soliq bazasini aniqlashga oid keng ko‘lamli ko‘rsatma va qoidalarni ishlab chiqadi.
Buyuk Britaniya	Buyuk Britaniyada soliq bazasini aniqlash bo‘yicha batafsil qoidalar va ko‘rsatmalar mavjud bo‘lgan murakkab soliq tizimi mavjud. Buyuk Britaniya soliq organi HM Revenue & Customs (HMRC) soliq to‘lovchilarga soliq bazasini to‘g‘ri aniqlashda yordam berish uchun keng qamrovli ma‘lumot va resurslarni taqdim etadi.
Germaniya	Germaniya yaxshi tashkil etilgan va samarali soliq boshqaruvi bilan mashhur. Federal Moliya vazirligi va Federal Markaziy soliq idorasi soliq bazasini aniqlash va tartibga solishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular soliq bazasini to‘g‘ri aniqlashni ta‘minlash uchun aniq ko‘rsatmalar va qoidalarni taqdim etadi.
Avstraliya	Avstraliyada soliq bazasini aniqlash uchun yaxshi belgilangan tartib-qoidalarga ega mustahkam soliq tizimi mavjud. Bunda, soliq qonunlarini belgilash va amaliyotga joriy etish uchun soliq idoralari (ATO) mas‘uldirlar va ular soliq bazasini adolatli aniqlashda yordam berish uchun soliq to‘lovchilarga muntazam ravishda keng ko‘lamli ko‘rsatmalar berib boradi.
Kanada	Kanada soliq bazasini aniqlash bo‘yicha aniq ko‘rsatmalarga ega bo‘lgan keng qamrovli soliq tizimiga ega mamlakat hisoblanib, soliq qonunchiligini belgilashga Kanada daromad agentligi (CRA) mas‘uldir va ular soliq to‘lovchilarga soliq bazasini to‘g‘ri aniqlashda keng manbalar bazasini taqdim etadi.
Singapur	Singapurda hududiy daromadlar va manbaga asoslangan yondashuvlarni birlashtirgan yaxshi e‘tirof etilgan soliq tizimi mavjud. Unda soliq solinadigan bazani aniqlashning batafsil qoidalari, daromadlarning har xil turlari va tarmoqlari uchun aniq qoidalar mavjud.
Shvetsiya	Shvetsiya global daromad va manbaga asoslangan yondashuvlarni birlashtirgan progressiv soliq tizimi bilan mashhur. Unda soliq solinadigan bazani aniqlashning batafsil qoidalari, daromadlarning har xil turlari va tarmoqlari uchun aniq qoidalar mavjud.

Shuni ta‘kidlash kerakki, yuqorida keltirilgan metodlar dunyoda soliq solinadigan bazani aniqlashda qo‘llaniladigan usullarning eng ilg‘or tajribalariga misol bo‘lib, qolgan mamlakatlar uchun qat‘iy emas va bunda har bir davlat o‘zining iqtisodiy-siyosiy va ijtimoiy xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Ma‘lumki, har bir davlat soliq tizimi individual xususiyatlar hisobga olingan holda shakllantiriladi va soliq bazasini aniqlash tartiblari joriy etiladi. Bu tartiblar tizimi esa o‘sha davlat soliq ma‘muriyatchiligini belgilab beradi. Eng ilg‘or soliq tizimlari xususiyatlarini ko‘rib chiqish, ularning ijobiy va salbiy jihatlariga e‘tibor

¹²² Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

qaratish, kamchilik va afzalliklarini hisobga olgan holda, rivojlanib kelayotgan O‘zbekiston Respublikasi moliya-byudjet tizimiga tatbiq qilish soliqqa tortish tizimini yanada taraqqiy etishiga xizmat qilishi tayin.

1-rasm. Dunyo bo‘ylab qo‘llaniladigan soliq bazasini aniqlashning ba‘zi umumiy usullari¹²³

Shuning uchun ham Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti sharoitida amaldagi qonunlar, soliq tizimi muammolarini yechishdagi muqobil variantlar, ularni tanlash va qaror qabul qilishda xorijiy soliq tajribalarini o‘rgangan holda amaliyotga tatbiq qilish dolzarb va ahamiyatlidir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash mumkinki, har bir davlat soliq tizimi o‘ziga xos xususiyatlar asosida shakllanadi va taraqqiy topadi. Shu o‘rinda soliq bazasini aniqlash metodologiyasini chet mamlakatlari soliq tajribalari asosida sayqallash va ko‘rib chiqish ayni Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining asosiy vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 24-martdagi Jahon banki ishtirokidagi “Soliq ma‘muriyatchiligini isloh qilish” loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi 178-sonli qarori.
3. Watts, HD, 1978, *The large industrial enterprise: Some spatial perspectives*, Croom Helm, London. P. 22;
4. Vahobov A.V., Jo‘rayev A.S., *Soliqlar va soliqqa tortish: Oliy o‘quv yurtlari talabalarini uchun darslik / O‘zR oliy va o‘rta-maxsus ta‘lim vazirligi*, Toshkent Moliya in-ti, — Toshkent: Sharq, 2009. — 448 b.
5. Худойқулов С.К., “Молия ва солиқлар”: Дарслик. – Т.:“ИQTISODIYOT”, 2020. – 554 б

¹²³ Muallif tomonidan ishlangan.